

เศรษฐศาสตร์แนวพุทธกับการพัฒนาความสุข

Buddhist Economics and Happiness Creation

ศิลาวัฒน์ ชัยวงศ์*

Silawat Chaiwong

บทคัดย่อ

ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของจิต จะทำให้พระพุทธศาสนามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการศึกษาเรื่องความสุข และหนทางที่จะนำความสุขและสันติภาพมาสู่สังคมมนุษย์ และเชื่อว่าจะเป็นมิติใหม่ของการศึกษาวิจัยที่เป็นประโยชน์อย่างมาก ทั้งสำหรับประเทศพัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนาที่ระบบทุนนิยมได้พัฒนาไปแล้วอย่างมาก สังคมทุนนิยมในทัศนะของนักเศรษฐศาสตร์ เป็นสังคมที่แก้ไขปัญหาพื้นฐานที่มีสาเหตุมาจากการขาดแคลนทรัพยากร ประสิทธิภาพและการสร้างความเจริญทางวัตถุ จึงเป็นทางออกที่สำคัญ นี่เป็นการมองจากด้านมุมหนึ่งเห็นว่า มนุษย์มีความต้องการที่ไม่สิ้นสุด เมื่อความต้องการเหล่านั้นได้รับการตอบสนองแล้ว ความสุขและความสมหวังจากการที่ได้ใช้ทรัพยากรก็จะเพิ่มมากขึ้น เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ ช่วยส่งเสริมให้คนบริโภคด้วยปัญญา มีเหตุมีผล ตรงกันข้ามกับการบริโภคในปัจจุบันนี้ ที่แข่งขันกันบริโภคหรือบริโภคเพื่อหน้าตา หรือบริโภคด้วยการถูกชักนำด้วยสื่อกระแสหลัก ซึ่งได้ใช้กลยุทธ์ทางการตลาด โดยพื้นฐานพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธความมั่งคั่ง (wealth) หรือระบุว่าความมั่งคั่งเป็นความชั่วร้ายในสองเหตุผลก็คือ หนึ่ง ความมั่งคั่งทางวัตถุสามารถป้องกันเราจากความลำบากและความยากจน และสองช่วยเหลือมนุษย์ในการพัฒนาความเมตตา กรุณา ถือเป็นกุศลจิต และทำให้สังคมมีความสุขยิ่งๆ ขึ้นไป เพราะความสุขที่แท้จริง มิได้เกิดจากการบริโภควัตถุแต่อย่างใด หากแต่เกิดขึ้นจากสภาวะของจิตภายใน

คำสำคัญ : เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ, การพัฒนาความสุข

Abstract

The comprehensive knowledge about the nature of mind makes Buddhism very essential in studying about happiness and the way people in the society can live in peace. Both developed and developing country which capitalism is widespread can get benefit from studying these. From the view of an economist, capitalism is an economic system of which motive for producing goods and services is to sell them for a profit, not to satisfy people's needs. According to this, it can be seen clearly that people's needs never end. Almost all products use the marketing strategies to create fake need. Because of this, people will feel that they really need to possess that product and they will feel happy only if their needs are fulfilled. In contrast, Buddhist economics asks people to live wisely. Buddhism does not deny the wealth or say that it was the devil. The wealth can actually save

---

*ผู้ช่วยนักวิจัย คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยพะเยา

people from hardship. It can also help people enhance their mind. The real happiness does not come from what we have got but it starts from inside of us.

Key word: Buddhist, Economics.

บทนำ

ปัญหาความยากจน ปัญหาความเจ็บป่วย ปัญหาการใช้จ่ายชักหน้าไม่ถึงหลัง เป็นปัญหาที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่วันแรกที่ลืมตาดูโลกการจะมีความสุขอยู่ในโลกนี้ได้ในแต่ละวันก็ต้องเอาชนะปัญหาเหล่านี้ให้ผ่านพ้นไปให้ได้ในแต่ละวัน นั่นก็หมายความว่าเมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์แล้ว² ชีวิตจะพบความสุขขั้นต้นได้ต้องสร้างฐานะทางเศรษฐกิจให้สำเร็จ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ทรงให้วิธีการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจสำหรับชาวพุทธไว้แล้วเป็นสิ่งที่พระองค์ได้จากการสั่งสมบุญสร้างบารมีมานับภพนับชาติไม่ถ้วนเป็นความรู้จากปัญญาบริสุทธิ์ของพระองค์ซึ่งนอกจากไม่เป็นการสร้างบาปให้แก่ตนเองแล้วยังเพิ่มพูนความสุขให้ตนเองและผู้อื่นด้วยชาวพุทธต้องศึกษาให้ดีในหลักการบริหารทรัพย์ของตนให้ดีมีประโยชน์ทั้งปัจจุบันและอนาคตอย่างไรจะรักษาทรัพย์ที่หามาได้พระพุทธองค์ได้ชี้แนวทางไว้ดังต่อไปนี้ เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ หมายถึงความรู้ที่ว่าด้วยหลักการและวิธีการแสวงหาทรัพย์เพื่อเลี้ยงชีพตนเองและผู้อื่นให้มีความสุขในชาตินี้และชาติหน้าโดยไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่สังคมและยังเป็นการเพิ่มพูนศีลธรรมอันดีงามในตนเองและสังคมให้สูงส่งยิ่ง ๆ ขึ้นไปด้วย

พระพุทธองค์ทรงเน้นให้พุทธบริษัทมีชีวิตมุ่งตรงต่อกิจกรรมแห่งคุณธรรม คือ กิจกรรมทาง เศรษฐศาสตร์ สร้างสรรค์การพัฒนาคุณภาพชีวิต และพัฒนาศักยภาพเพื่อชีวิตที่ดีงาม มีความสันโดษและเรียบง่าย ตลอดจนควบคุมตนเอง จึงเป็นแนวคิดที่ไม่ใช่เพียงเป็นการสร้างคุณค่าพื้นฐานแห่งความเป็นมนุษย์เท่านั้น แต่ยังเป็นสิ่งที่มีเหตุผลซึ่งเมื่อพิจารณาถึงระดับสังคม เช่น เรื่องหลักศีลธรรม ทางสายกลาง และความเรียบง่าย ที่เป็นไปเพื่อลดความตระหนี่และเกื้อกูลการผลิตปัจจัยสี่ในสังคมเป็นพื้นฐาน จะช่วยให้มีโภคทรัพย์ ในสังคมได้อย่างไม่ขาดแคลน และผ่อนคลายปัญหาการเสียสมดุลทางนิเวศวิทยาด้วยความไม่ชวนชวายุคดินร่นไม่ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพัฒนา ซึ่งเป็นเหตุทำให้ชีวิตตกต่ำ สังคมและประเทศชาติไม่ได้รับการพัฒนา เช่น หลักคำสอนเรื่องความสันโดษทำให้คนงอมืองอเท้าเกียจคร้าน ไม่มีความกระตือรือร้นในการทำงานในการประกอบอาชีพ ถือว่าเป็นความเข้าใจผิด เพราะว่าหลักสันโดษนั้นเป็นแนวทางในการปฏิบัติในการที่ไม่เห็นแก่ตนคือมีความยินดีพอใจตามมีตามได้ตามกำลังและความจำเป็นของตนหรือเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง

แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ³

เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ ช่วยส่งเสริมให้คนบริโภคด้วยปัญญา มีเหตุมีผล ตรงกันข้ามกับการบริโภคในปัจจุบันนี้ ที่แข่งขันกันบริโภคหรือบริโภคเพื่อหน้าตา หรือบริโภคด้วยการถูกชักนำด้วยสื่อกระแสหลัก ซึ่งได้ใช้กลยุทธ์ทางการตลาดโดยพื้นฐานพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธความมั่งคั่ง (wealth) หรือระบุว่าความมั่งคั่งเป็นความชั่วร้ายในสองเหตุผลก็คือ หนึ่ง ความมั่งคั่งทางวัตถุสามารถป้องกันเราจากความลำบากและความยากจน และสองช่วยเหลือมนุษย์ในการพัฒนาความเมตตา-กรุณา ถือเป็นกุศลจิต และทำให้สังคมมีความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพราะความสุขที่แท้จริง มีได้เกิดจากการบริโภควัตถุแต่

²อภิรักษ์ จันตะณี, เศรษฐศาสตร์จุลภาค 1, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่พิทักษ์อักษร, 2544), หน้า 22.

³พระครูปริมาณุรักษ์, (ประสิทธิ์ พิณศรี), เศรษฐศาสตร์ในชีวิตประจำวัน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2554), หน้า 69-72.

อย่างไรก็ดี หากแต่เกิดขึ้นจากสภาวะของจิตใจภายใน จากมุมมองของพุทธศาสนา คุณประโยชน์ของเศรษฐศาสตร์ และการพัฒนาเชิงวัตตุนั้น ก็เป็นเพียงแต่การนำเสนอปัจจัยในการดำรงชีวิต เพื่อที่จะอำนวยความสะดวกให้มนุษย์นั้นสามารถใช้เวลา และพลังงานในการลงมือปฏิบัติและพัฒนาทางจิตยิ่ง ๆ ขึ้นไป การพัฒนาและการถือกำเนิดของดัชนีที่เป็นความสุขแห่งชาติ (gross national happiness) (GNH) หรือดัชนีในลักษณะเดียวกัน ในอนาคตมีเพียงจะก่อคุณูปการเฉพาะในแง่มุมมองทางเศรษฐศาสตร์เท่านั้น แต่ดัชนีดังกล่าว อาจจะเป็นคำตอบของความหมายแห่งการมีชีวิตและความอยู่รอดของมนุษยชาติ นั่นเลยทีเดียว

เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธกับความไม่เบียดเบียน

ความพอดีหรือมีซุณิมา คือความไม่เบียดเบียนตน และไม่เบียดเบียนผู้อื่น อันนี้เป็นหลักสำคัญเหมือนกัน เป็นหลักตัดสินพฤติกรรมมนุษย์ของพุทธศาสนาไม่เฉพาะในการบริโภคเท่านั้น แต่ในทุกกรณีเลยก็ว่าได้ มีซุณิมาก็คือ ไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น คำว่า ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ในพุทธศาสนานั้น ไม่ใช่เฉพาะคนเท่านั้น อะหิงสา สัพพะปาณานะ แปลว่า ไม่เบียดเบียนชีวิตทั้งปวง ซึ่งสมัยนี้เขาเรียกว่า ecosystems ความหมายอีกอย่างหนึ่งของความพอดีหรือมีซุณิมา คือไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น อันนี้เป็นหลักสำคัญเหมือนกัน เมื่อมองอย่างนี้ หลักการทางเศรษฐศาสตร์ก็เลยมาสัมพันธ์กับเรื่องระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ที่ว่า มีองค์ประกอบ 3 อย่างสัมพันธ์อิงอาศัยกันอยู่ องค์ประกอบ 3 อย่างนี้คือ มนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม ธรรมชาติในที่นี้ จำกัดวงแคบเข้ามา ในความหมายของคำว่า ecosystems ซึ่งในภาษาไทยบัญญัติศัพท์ไว้ว่า ระบบนิเวศหรือเรียกง่าย ๆ ว่า ธรรมชาติแวดล้อม

เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธนั้น ต้องสอดคล้องกับกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยอย่างครบวงจรการที่จะสอดคล้องกับกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยอย่างครบวงจร ก็ต้องเป็นไปโดยสัมพันธ์ด้วยดีกับองค์ประกอบทุกอย่างในระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ และมีความเกื้อกูลต่อกันด้วย ในการดำรงอยู่ร่วมกันและเดินไปด้วยกัน ฉะนั้น พฤติกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ จะต้องเป็นไปในทางที่ไม่เบียดเบียนตน คือ ไม่ทำให้เสียคุณภาพชีวิตของตนเอง แต่ให้เป็นไปในทางที่พัฒนาคุณภาพชีวิตเสริมคุณภาพชีวิตนั้น นี่เป็นการไม่เบียดเบียนตนเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่น คือ ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม รวมไปถึงไม่ทำให้เสียคุณภาพของระบบธรรมชาติแวดล้อม

ในยุคปัจจุบันนี้ เราขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ด้วยวิธีการทางวัตถุ ทำให้เกิดความเจริญในระบบอุตสาหกรรมขึ้นมา แต่ในสมัยโบราณยุคหนึ่ง คนเอียงสุดไปทางจิต ก็ได้พยายามขยายวิสัยแห่งอินทรีย์โดยทางจิต การขยายวิสัยแห่งอินทรีย์โดยทางจิตนั้นก็ทำให้เกิดเป็นฤทธิ์เป็นอภิญญาขึ้นมา ดังที่มีเรื่องบอกไว้ว่า คนนั้นคนนี้มีฤทธิ์มีปาฏิหาริย์เหาะเหินเดินอากาศได้ เป็นต้น ก็เป็นการขยายวิสัยแห่งอินทรีย์เหมือนกัน เป็น physical technology คือ เทคโนโลยีทางกายอย่างหนึ่ง กับ psychical technology คือ เทคโนโลยีทางจิตอย่างหนึ่ง

เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธกับการพัฒนา⁴

มนุษย์ได้ใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือของตน ในการเข้าไปสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบส่วนอื่นในการดำรงอยู่ของมนุษย์ คือธรรมชาติและสังคม และเทคโนโลยีนี้ก็เกิดเป็นสภาพแวดล้อมอย่างใหม่ขึ้นมา เป็นสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น สภาพแวดล้อมส่วนที่มนุษย์สร้างขึ้นนี้ บางทีก็ไปรุกรานหรือขัดแย้งกับสังคมและสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติเดิม และทำให้เกิดปัญหาขึ้นมา ปัญหาทางเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นว่าโดยรวบยอด อาจทำให้

---

⁴ พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2532), หน้า 93-95.

1. การพัฒนาเทคโนโลยี นั้นอาจจะเป็นการพัฒนาในลักษณะที่ขัดแย้งกับระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ ทำให้เสียคุณภาพ ทำให้เสียดุลในระบบของมนุษย์ ธรรมชาติ สังคม แล้วก็ขัดขวางความสัมพันธ์ที่ดีที่เกื้อกูลกัน ระหว่างองค์ประกอบทั้งสามอย่างนั้น

2. การใช้เทคโนโลยี นั้นในลักษณะที่เป็นการเบียดเบียนตนและเบียดเบียนผู้อื่น ดังนั้น เมื่อสัมพันธ์กับเทคโนโลยี มนุษย์จะต้องแก้ปัญหาที่พัฒนาเทคโนโลยีในลักษณะที่จะทำให้เกิดการประสานและเกื้อกูลกัน ภายในระบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้งสามอย่างแห่งการดำรงอยู่ของมนุษย์นั้น และใช้เทคโนโลยีเพื่อประโยชน์เกื้อกูลทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น ผลที่ต้องการในทางเศรษฐศาสตร์นี้ไม่ใช่จุดหมายในตัวของมันเอง แต่เป็น means คือมรรค ส่วน end คือจุดหมายของมัน ก็คือ การพัฒนาคุณภาพชีวิตและการพัฒนามนุษย์ ฉะนั้นเศรษฐศาสตร์ในทัศนะของพระพุทธศาสนาจึงถือว่า กิจกรรมทางเศรษฐกิจและผลของมัน เป็นฐานหรือเป็นอุปกรณ์ที่จะช่วยสนับสนุนการมีชีวิตที่ดีงาม และการพัฒนาตน พัฒนาสังคมของมนุษย์อย่างพระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดคนเข็ญใจนั้น ลงทุนเดินทาง 48 กิโลเมตร เป็นการคุ้มค่าหรือไม่ ในทางเศรษฐกิจ

การสร้างความพร้อมในทางเศรษฐกิจ จึงเป็นภารกิจสำคัญที่จะต้องทำ แต่เราจะต้องให้ความเจริญก้าวหน้าพร้อมทางเศรษฐกิจนั้นสัมพันธ์กับจุดหมาย ให้เป็นไปเพื่อจุดหมาย คือให้เกิดคุณภาพชีวิต ซึ่งทำให้มนุษย์พร้อมที่จะสร้างสรรค์หรือปฏิบัติเพื่อชีวิตที่ดีงาม เราจึงเรียกว่า เศรษฐศาสตร์และเศรษฐกิจเพื่อคุณภาพชีวิตในพระพุทธศาสนามีหลักอรรถ หรืออัตถะ 3 แปลอย่างง่าย ๆ ว่าประโยชน์เบื้องต้น ประโยชน์สูงสุด หรือจุดหมายเบื้องต้นจุดหมายท่ามกลางและจุดหมายสูงสุด จุดหมายเบื้องต้นคือ ทิฏฐธัมมิกัตถะ แปลว่า ประโยชน์ทันตาเห็น ซึ่งมีความมั่นคงเพียงพอทางเศรษฐกิจรวมอยู่เป็นข้อสำคัญ แต่ประโยชน์ทางเศรษฐกิจหรือจุดหมายทางเศรษฐกิจนี้ จะต้องประสานและเกื้อกูลต่อจุดหมายอีกสองอย่างที่สูงขึ้นไป คือสัมปรายิกัตถะ อันเป็นประโยชน์ในทางจิตใจ ในทางคุณธรรม ในทางคุณภาพชีวิต และปรมาตถ์ คือจุดหมายสูงสุด ได้แก่ความเป็นอิสระของมวลมนุษย์ภายในชีวิตจิตใจของแต่ละคน

และพัฒนาศักยภาพของชีวิตที่ดีงามได้ ซึ่งเราสามารถทำให้กิจกรรมในทางเศรษฐกิจทุกอย่างเป็นกิจกรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ตลอดเวลา และนี่เป็นทางหนึ่งที่จะทำให้เศรษฐศาสตร์มีคุณค่าที่แท้จริง ในการที่จะแก้ปัญหาของมนุษย์ คือ ให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกอย่างเป็นกิจกรรมในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตไปด้วยพร้อมกัน กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ปฏิบัติอย่างถูกต้อง ย่อมเป็นกิจกรรมที่เป็นไปเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและพัฒนาศักยภาพอยู่แล้วในตัว อันนี้ถือว่าเป็นสาระสำคัญของเรื่องเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ

ใครเป็นผู้แบกภาระของความไม่รู้จักพอ⁵

ในทางเศรษฐศาสตร์ ระบบทุนนิยมเป็นระบบที่ความสำเร็จในการแข่งขันต้องอาศัยปัจจัยหลายประการ ปัจจัยรากฐานที่สำคัญมากคือการสะสมทุน เพราะผู้ที่มีทุนที่แข็งแกร่งมั่นคงกว่า มักจะได้รับโอกาสมากกว่าในการผลิต การพัฒนาการผลิต และการสร้างตลาด เห็นผู้ที่ขาดแคลนทุน การลงทุนนั้นปกติจะประกอบด้วยต้นทุนคงที่ ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน ขนาดของโรงงาน การว่าจ้างแรงงานที่จำเป็นในการผลิตและการจัดจำหน่าย วัตถุดิบและแรงงานในการขยายการผลิต ดังนั้นผู้ผลิตรายใหญ่มักได้เปรียบผู้ผลิตรายเล็ก

ในทางพระพุทธศาสนา ความไม่รู้จักพอเป็นความโลภ และตรงข้ามกับความสันโดษซึ่งเป็นคนมีอยู่ในสิ่งที่ตนสมควรได้และไม่ยินดีในทรัพย์ของผู้อื่น ความรู้จักพอจะช่วยให้คิดในทางที่ควรช่วยให้การแสวงหาของมนุษย์เป็นไปอย่างมีขอบเขต รู้จักบริโภคตามสมควรแก่ฐานะ และถ้ามีฐานะดี ก็รู้จักให้สิ่งที่ตนมีมากเกินไปแก่ผู้ที่ขาดแคลน ดังนั้น ความ

⁵ ติรณ พงศ์มพัฒน์, การพัฒนาความสุขสำหรับสังคมสมัยใหม่, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2545), หน้า 10-19.

เสียหายจากความไม่รู้จักรักพอ ทั้งที่เกิดขึ้นจากการฉ้อฉลทางกฎหมายหรือข้ามเส้นจริยธรรม และที่เกิดขึ้นจากความบกพร่องของการบริหารจัดการของรัฐในระบบทุนนิยม จึงกลายเป็นการเอาเปรียบอย่างหนึ่ง เพราะผู้ที่ยานอยากที่รับรู้ข้อมูลความเสี่ยงในการกระทำของตนดีกว่า จะเป็นผู้ที่กอบโกยผลประโยชน์ของสังคมไปก่อนโดยที่ผู้อื่นและสังคมต้องเสี่ยงต่อสิ่งที่มีได้ก่อนขึ้น สังคมที่ปล่อยให้ความไม่รู้จักรักพอมาก่อน สังคมนั้นจะกลายเป็นสังคมที่อ่อนแอในศีลธรรม ยอมรับการใช้เล่ห์หรือแม้กระทั่งการหลอกล่อให้ได้สมบัติของผู้อื่น สังคมเช่นนี้จึงเสี่ยงต่อความทุกข์ร้อนสำหรับประชาชน

การพัฒนาเศรษฐกิจและการพัฒนาความสุข⁶

การพัฒนาเศรษฐกิจและความสุขเรามักมองว่าการพัฒนาเศรษฐกิจจะนำไปสู่ระดับความสุขที่สูงขึ้น โดยที่การพัฒนาเศรษฐกิจนั้นต้องอาศัยการเติบโตของทุนนิยม ภายใต้การแข่งขันแย่งชิงในทางเศรษฐกิจ ประชาชนกลับตั้งเครียดมากขึ้น นักเศรษฐศาสตร์ตะวันตกเชื่อว่า ความเจริญทางวัตถุจะช่วยให้มีความสุขจึงต้องมาศึกษาความสุขโดยตรง ความสุขเป็นเรื่องที่ยกแก่การวัด แต่ก็พอจะวัดได้ในระดับหนึ่ง และพบว่าความสุข เช่น ความพึงพอใจขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและปัจจัยหลายประการ

นักเศรษฐศาสตร์หลายท่านสนใจเรื่องของความสุขมาก พูดยว่า การพัฒนาเศรษฐกิจจะค่อยๆ มีผลดีต่อความสุขไม่มากนักเมื่อมีระดับรายได้ค่อนข้างสูง การแก้ไขข้อบกพร่องของระบบทุนนิยม เช่น การให้รัฐสวัสดิการจะช่วยให้ความสุขมีมากขึ้น เนื่องจากจะลดความตึงเครียดและความไม่มั่นคงในการดำรงชีวิตที่เกิดจากการแข่งขันแย่งชิงในระบบทุนนิยมเสรีได้บ้าง

ปัญหา คือ การมองว่าการพัฒนาให้สังคมมีความสุขต้องอาศัยการพัฒนาทางวัตถุ หรืออาศัยแบบแผนการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นทางผ่านนั้น น่าจะเป็นแนวคิดที่ไม่ตรงจุด

การปฏิบัติทางจิตแบบพุทธมีเป้าหมายที่เป็นความบริสุทธิ์ทางจิต เป็นการพัฒนาทางจิตใจให้ยกระดับขึ้นจากความสุขระดับหนึ่ง ไปสู่ความสุขในระดับที่สูงขึ้นไป ซึ่งต้องละความสุขแบบหนึ่งจึงจะได้รับความสุขอีกแบบหนึ่ง มิใช่การสะสมพอกพูนความสุขที่เคยมีให้มากขึ้นอย่างไม่สิ้นสุด ความสุขที่แท้จริงมีอาจเกิดขึ้นจากความทะยานอยาก แต่กลับเกิดขึ้นจากความรู้จักพอ

การพัฒนาความสุขสำหรับสังคมสมัยใหม่⁷

การพัฒนาความสุขสำหรับสังคมสมัยใหม่ แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ตลอดจนมุ่งไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างสมดุล ทั้งพัฒนาการทางวัตถุที่ช่วยยกระดับมาตรฐานการครองชีพ และการพัฒนาทางด้านจิตใจ ซึ่งเป็นความสุขทางจิตวิญญาณ โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาอธิบายเพื่อให้เข้าใจธรรมชาติการทำงานของจิตในการวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์ และในหนังสือเล่มนี้ เนื้อหาประกอบไปด้วย ปัญหาความสุขในระบบทุนนิยม, ใครเป็นผู้แบกภาระของความไม่รู้จักรักพอ, การพัฒนาเศรษฐกิจและการพัฒนาความสุข, สมดุลใหม่ของการพัฒนา, ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาสู่ความสุข, การฝึกฝนพัฒนาจิต, การประเมินการพัฒนาจิตใจ, การวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์: ความสุขและความต้องการทางวัตถุ, การสร้างดัชนีความสุข, ก้าวต่อไปของการสร้างดัชนีความสุข, การบริหารเศรษฐกิจและการพัฒนาความสุข, หลักใหม่ในการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจ เป็นต้น

ความสัมพันธ์ระหว่างความสุขกับเศรษฐศาสตร์และระหว่างการพัฒนาทางจิตกับความสุข ส่งผลให้การศึกษาความสุขในแง่ของการพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ถ้าหากอาศัยความเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิบัติจิตในพระพุทธธรรม

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 20-21.

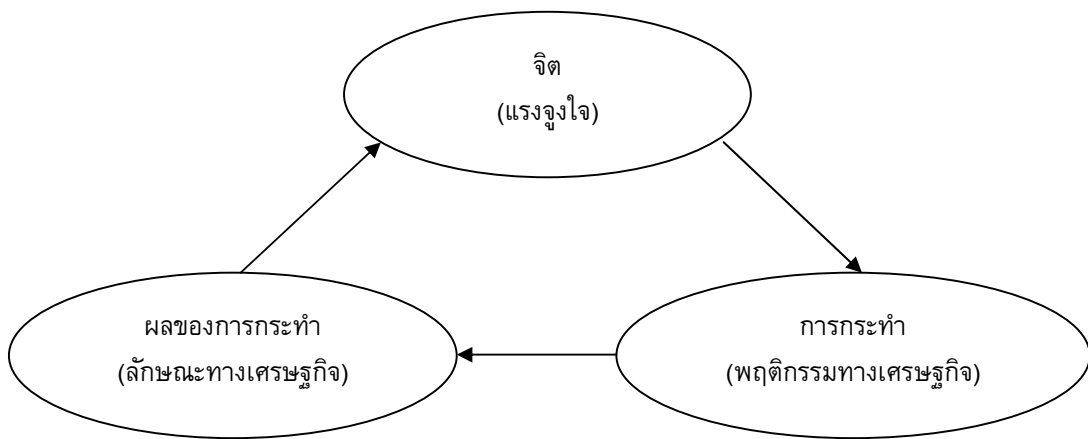
⁷ อ้างแล้ว, การพัฒนาความสุขสำหรับสังคมสมัยใหม่, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2545), หน้า 7-8.

การศึกษาเกี่ยวกับความมสุขที่กำลังขยายตัวอย่างรวดเร็วมีจุดอ่อนที่สำคัญมาก เนื่องจากอาศัยการศึกษาทางจิตวิทยาที่เน้นกระบวนการทางสมองหรือการคิดของมนุษย์ เนื่องจากชาวตะวันตกเข้าใจว่า จิตใจเป็นเรื่องของความคิดและการทำงานของสมอง ความจริงจิตใจไม่ใช่เพียงแต่เรื่องของความคิดและการทำงานของสมอง อารมณ์เป็นผลจากความรู้สึกชอบไม่ชอบ และความพึงพอใจนั้นก็มีทั้งพอใจในทางบวกและในทางลบ เมื่อมองในเชิงคุณธรรม

ในทางพระพุทธศาสนา ความพอใจที่ดีเป็นกุศลเรียกว่า ฉันทะ ส่วนความพอใจที่ไม่ดีหรือเป็นอกุศล คือ ตัณหา ตัณหาทำให้เกิดการยึดติดต่างๆ (อุปาทาน) และเป็นผลมาจากความรู้สึกไม่ชอบซึ่งเรียกว่า “เวทนา” ความรู้สึกนี้เป็นการรับรู้สิ่งที่มากระทบผ่านช่องทางต่างๆ ได้แก่ หู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจ (มโนทวาร) ไม่ได้อยู่ที่สมอง^๘ หากเชื่อว่าอยู่ที่ใจ (หทัยวัตถุ)

กล่าวในแง่เศรษฐศาสตร์ คือ ความเข้าใจเกี่ยวกับจิตจะช่วยนักเศรษฐศาสตร์ให้เข้าใจเรื่องแรงจูงใจ ในฐานะที่เป็นตัวแปรภายในที่ได้รับอิทธิพลจากจิตใจ มีใช้เพียงปัจจัยทางเศรษฐกิจเท่านั้น จุดอ่อนของวิชาเศรษฐศาสตร์ได้แก่การสมมติว่าปัจเจกบุคคลเหมือนกัน เมื่อเผชิญกับแรงจูงใจที่เท่ากันก็จะตัดสินใจคล้ายคลึงกันโดยสมมติให้ปัจจัยอื่นคงที่ การสมมติเช่นนี้ทำให้นักเศรษฐศาสตร์ไม่สามารถเข้าใจได้ว่า ทำไมคนๆ หนึ่งจึงตัดสินใจกระทำความผิดหรือเอาเปรียบผู้อื่น ในขณะที่อีกคนหนึ่งกลับมิได้ตัดสินใจเช่นนั้นเลย มนุษย์นั้นมีความละเอียดและเกรงกลัวต่อบาป คนที่ไม่ละเอียดและไม่เกรงกลัวต่อบาป มักจะกระทำความผิดเป็นกิจวัตร ซึ่งจะเปรียบเทียบกับผู้ที่ละเอียดไม่ได้

ความไม่บริสุทธิ์ของจิตของแต่ละบุคคลจะมีอิทธิพลต่อการทำงานของแรงจูงใจว่าจะจะเป็นไปในทางดีต่อสังคมหรือไม่ก็ในทางลบต่อสังคม หรือตัณหา ความอยากได้ไม่รู้จักพอ^๙ ซึ่งจะส่งผลต่อเนื่องไปยังการกระทำหรือพฤติกรรมที่เป็น การตัดสินใจของมนุษย์ในฐานะสัตว์เศรษฐกิจ ตลอดจนผลที่มีต่อลักษณะของระบบเศรษฐกิจและทิศทางการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นวัตถุนิยมมากขึ้นหรือน้อยลง มีความต้องการเกินกำลังหรือว่ามีความสอดคล้องกับฐานะที่เป็นจริงในระยะยาว มีลักษณะทุจริตหรือว่ามีความเคารพในกติกาของสังคม

(ภาพที่ 1): ความสัมพันธ์ระหว่างความมสุขกับเศรษฐศาสตร์และระหว่างการปฏิบัติทางจิต

^๘ พระเทพคุณาภรณ์ (โสภณโสภณจิตโต ป.ธ. 9), แต่เพื่อร่วมทางสายสันโดษ, ข่าวสดรายวัน, (30 พฤษภาคม 2552).

^๙ พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต), คุณธรรมสำหรับนักบริหาร, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, 2541) หน้า 59-62.

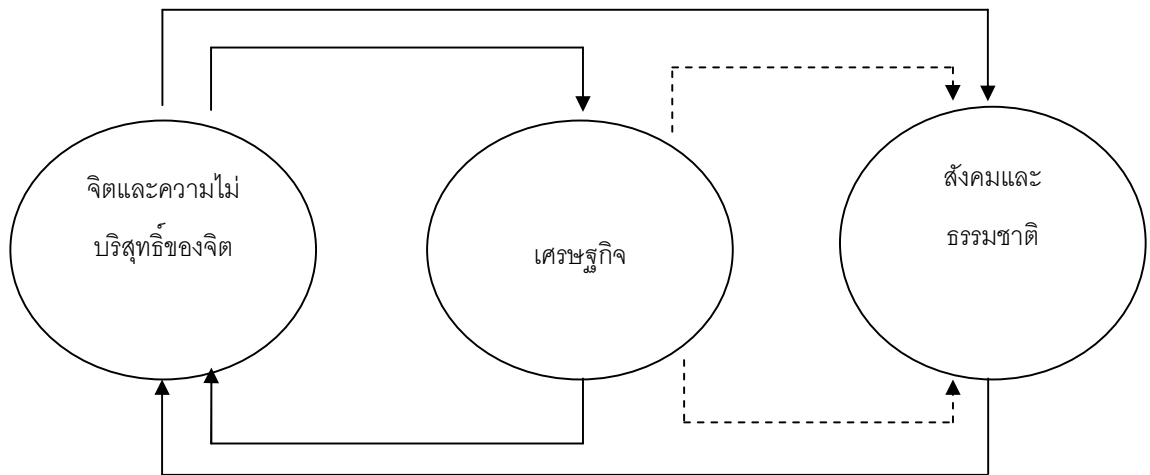
การบริหารเศรษฐกิจและการพัฒนาความสุข¹⁰

ธรรมชาติของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมต้องการการแข่งขันที่เสรีการทำงานของตลาดจะสามารถช่วยตัดสินว่าผู้ใดจะได้ทรัพยากร รายได้ และโอกาสในการประกอบการ ผู้ที่มีประสิทธิภาพจะอยู่รอดก่อนผู้ที่ขาดประสิทธิภาพ และดังนั้นสังคมโดยรวมก็จะมีการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพด้วย

โลกทุนนิยมจึงเป็นโลกที่ระบบเศรษฐกิจมิได้สมบูรณ์ตามทฤษฎีตลาดเสรีมากมายนัก เมื่อศีลธรรมของสังคมเป็นปัญหาที่หมักหมมการแก้ไขเป็นเรื่องยาก เพราะไม่สามารถพึ่งการแก้ไขเฉพาะส่วนของนโยบายเศรษฐกิจ ในขณะที่ปัญหาคุณธรรมต้องการอาศัยการแก้ไขในระดับของจิตใจ และในระดับของปัจเจกบุคคล

แรงจูงใจมีผลต่อการตัดสินใจทางเศรษฐกิจ ถ้าแรงจูงใจมีสูงในกิจกรรมที่ไม่ซื่อสัตย์ ระบบเศรษฐกิจนั้นก็จะมีปัญหาศีลธรรมอย่างมากและถ้าผู้ตัดสินใจทางธุรกิจมีความอยากรโดยไม่คำนึงถึงวิธีการ ระบบเศรษฐกิจนั้นก็จะมีปัญหาศีลธรรมและการแก่งแย่งเช่นเดียวกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุกับจิตใจ จึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการเร่งให้ระบบทุนนิยมเดินไปในทิศทางของความสุขหรือไม่ การประดับประดาให้ระบบทุนนิยมสร้างเสริมความสุข เป็นการบริหารความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับวัตถุไม่ให้ไปความเชื่อเลื่อมทางจริยธรรมและความไม่รู้จักพอ

(ภาพที่ 2): การบริหารจัดการระบบเศรษฐกิจ

จากรูปที่ 1 การบริหารจัดการระบบเศรษฐกิจสามารถกำหนดแนวทางได้ 2 แนวทาง คือ ทางด้านความสัมพันธ์ที่จิตใจมีต่อการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และทางด้านความสัมพันธ์ที่การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีต่อจิตใจ ทั้งในแง่สุขภาวะทางจิตและการพัฒนาความรู้ความเข้าใจทางด้านจิตใจ

การแก้ไขความบกพร่องของระบบตามแนวทางแรกเป็นส่วนที่ขาดหายไป เป็นทั้งเรื่องยากและไม่ถนัดสำหรับนักเศรษฐศาสตร์ และเป็นทั้งเรื่องที่ยังคงรวมกันผู้กำหนดนโยบายสาธารณะมิได้ให้ความสนใจ เช่นเดียวกัน ส่วนการแก้ไขใน

¹⁰อ้างอิงแล้ว, การพัฒนาความสุขสำหรับสังคมสมัยใหม่, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2545), หน้า 25.

แนวทางหลัง เป็นเรื่องของนโยบายเศรษฐกิจที่มีผลในทางอ้อมต่อการพัฒนาจิตใจ แต่ผู้กำหนดนโยบายยังให้นำหน้าความสนใจส่วนนี้ให้น้อย

สรุป

ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของจิต จะทำให้พระพุทธศาสนามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการศึกษาเรื่องความสุข และหนทางที่จะนำความสุขและสันติภาพมาสู่สังคมมนุษย์ และเชื่อว่าจะเป็นมิติใหม่ของการศึกษาวิจัยที่เป็นประโยชน์อย่างมาก ทั้งสำหรับประเทศพัฒนาแล้วและประเทศที่กำลังพัฒนา ระบบทุนนิยมในระดับหนึ่ง

สังคมทุนนิยมในทัศนะของนักเศรษฐศาสตร์ เป็นสังคมที่แก้ไขปัญหาพื้นฐานที่มีสาเหตุมาจากการขาดแคลนทรัพยากร ประสิทธิภาพและการสร้างความเจริญทางวัตถุ จึงเป็นทางออกที่สำคัญ นี่เป็นการมองจากด้านมุมหนึ่งเห็นว่ามนุษย์มีความต้องการที่ไม่สิ้นสุด เมื่อความต้องการเหล่านั้นได้รับการตอบสนองแล้ว ความสุขและความสมหวังจากการที่ได้ใช้ทรัพยากรก็จะเพิ่มมากขึ้น เศรษฐศาสตร์มิได้แยกแยะว่าความต้องการนั้นเป็นไปในทิศทางที่ถูกและเกินขอบเขตทางศีลธรรมหรือไม่เพราะถือว่าไม่ใช่เรื่องเศรษฐศาสตร์ และมีได้ตั้งคำถามว่า ความต้องการที่ไม่สิ้นสุดเป็นความต้องการที่มนุษย์มีความสุขอย่างไม่สิ้นสุดด้วยหรือไม่

เมื่อคำนึงถึงธรรมชาติของจิตใจ การแก้ไขปัญหาทางเศรษฐศาสตร์เป็นการเดินทางเพียงส่วนหนึ่ง ความไม่สมบูรณ์ของตลาด และความบกพร่องทางกฎหมาย จะทำให้สังคมทุนนิยมเดินออกห่างจากประโยชน์ของมันมากยิ่งขึ้น การมากองของความต้องการที่ไม่สิ้นสุด อาจตามมาด้วยความทุกข์และปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมและจิตใจของมนุษย์ ความต้องการที่ไม่สิ้นสุด มิใช่ความต้องการเท่าที่รายได้หรือทรัพยากรจะทำนายให้ได้ ธรรมชาติของจิตมีผลต่อความทะยานอยาก และการตัดสินใจของมนุษย์ที่จะกระทำในทางที่ควรหรือไม่ พระพุทธศาสนาชี้ให้เห็นว่า มนุษย์มีแรงกดดันทางจิตใจที่จะแสวงหาความต้องการอย่างไม่สิ้นสุด แต่การแสวงหาอันนี้ไม่เคยได้รับการตอบสนองอย่างเพียงพอ การกระทำที่ความทะยานอยากพาไป มิได้ให้ความสุขแก่มนุษย์เลย มนุษย์ต้องออกจากความทะยานอยากนั้น ความสุขเป็นอิสระจากตัณหา และความเพลิดเพลนทางวัตถุ จะเป็นความสุขอย่างแท้จริง

การพัฒนาที่เน้นความต้องการทางวัตถุที่ไม่สิ้นสุด จะยิ่งทำให้สังคมมุ่งไปทางวัตถุและขาดความสมดุลมากยิ่งขึ้น ระดับความเจริญทางวัตถุและการพัฒนาจิตใจ เป็นความไม่สมดุลที่มีผลกระทบต่อการดำรงชีวิต และการเข้าใจชีวิตที่เกี่ยวข้องกับความสุข ดังนั้น จึงมีสิ่งของที่แปลกที่นักจิตวิทยาและนักเศรษฐศาสตร์มักพบว่า เงินซื้อความสุขไม่ได้ และมีตัวแปรมากมาย หลายตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับคะแนนความสุขที่ประเมินออกมาเป็นตัวเลข

เอกสารอ้างอิง

ดิเรณ พงศ์มพัฒน์. การพัฒนาความสุขสำหรับสังคมสมัยใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2545.
พระครูปริมาณุรักษ์. (ประสิทธิ์ พิณศรี). เศรษฐศาสตร์ในชีวิตประจำวัน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2554.

พระเทพคุณาภรณ์ (โสภณโสภณจิตโต ป.ธ. 9). แต่เพื่อร่วมทางสายสันโดษ, ข่าวสดรายวัน, (30 พฤษภาคม 2552).

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). พุทธศาสนากับสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2532.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

อภิรักษ์ จันตะนี. เศรษฐศาสตร์จุลภาค 1. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่พิทักษ์อักษร, 2544.